Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 11. 2014, sp. zn. 21 Cdo 389/2014, ECLI:CZ:NS:2014:21.CDO.389.2014.1

Číslo: 51/2015

Právní věta:

V pracovněprávních vztazích je tzv. fiduciární cese pohledávky zaměstnavatele nebo zaměstnance zakázána.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 20.11.2014

Spisová značka: 21 Cdo 389/2014

Číslo rozhodnutí: 51

Číslo sešitu: 5

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Postoupení pohledávky, Pracovněprávní vztahy

Předpisy: § 4 předpisu č. 262/2006Sb. ve znění do 31.12.2013
§ 4a předpisu č. 262/2006Sb. ve znění do 31.12.2013
§ 4b předpisu č. 262/2006Sb. ve znění do 31.12.2013
§ 524 obč. zák. ve znění do 31.12.2013

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Žalobce se žalobou podanou u Okresního soudu ve Frýdku – Místku dne 8. 8. 2012 domáhal, aby mu žalovaný zaplatil 43 399,15 Kč s 7,75% úrokem z prodlení za dobu od 2. 6. 2012 do zaplacení. Žalobu odůvodnil zejména tím, že zaměstnanec žalovaného V. M. má vůči žalovanému pohledávku z důvodu cestovních náhrad ve výši 43 399,15 Kč s příslušenstvím, kterou žalovaný sice co do důvodu uznal, avšak nezaplatil. V. M. svoji pohledávku smlouvou ze dne 11. 6. 2012, která má povahu „smlouvy o fiduciární cesi neboli inkasocesi“, postoupil žalobci, žalovaný však ani poté svůj dluh nesplnil.

Žalovaný potvrdil, že navázal s V. M. pracovní poměr, žaloba však není důvodná, neboť pohledávku z pracovněprávních vztahů nelze platně postoupit jinému.

O k r e s n í s o u d ve Frýdku – Místku rozsudkem ze dne 7. 2. 2013 žalobu zamítl a rozhodl, že žalobce je povinen zaplatit žalovanému na náhradě nákladů řízení 17 233 Kč k rukám advokáta Mgr. D. J. Dospěl k závěru, že smlouva žalobce s V. M. uzavřená dne 11. 6. 2012 sice nepřestavuje postoupení pohledávky podle ustanovení § 524 a násl. obč. zák., ale „tzv. cesi fiduciární“, že však ustanovení § 4a odst.1 zák. práce vylučuje, aby v pracovněprávních vztazích byla použita i takováto

forma postoupení pohledávky, při níž se pohledávka převádí do majetku postupníka „jen formálně“ za „účelem, aby ji postupník svým vlastním jménem uplatnil, popřípadě i soudně a exekučně vymohl, a aby poté to, co vymohl, odevzdal postupiteli. Podle soudu prvního stupně totiž také „v daném případě do vztahu zaměstnance a zaměstnavatele vstupuje třetí osoba, v důsledku čehož dochází k narušení specifické povahy pracovněprávního vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem“.

K odvolání žalobce K r a j s k ý s o u d v Ostravě rozsudkem ze dne 14. 8. 2013 změnil rozsudek soudu prvního stupně tak, že žalobci uložil, aby zaplatil žalovanému na náhradě nákladů řízení před soudem prvního stupně 8206 Kč k rukám advokáta Mgr. D. J.; ve výroku o věci samé rozsudek soudu prvního stupně potvrdil a rozhodl, že žalobce je povinen zaplatit žalovanému na náhradě nákladů odvolacího řízení 3820 Kč k rukám advokáta Mgr. D. J. Na základě skutkových zjištění soudu prvního stupně dovodil, že „postoupením pohledávky dochází k singulární sukcesi a právním nástupcem původního věřitele“ se stává postupník a že se „tak děje bez ohledu na skutečnost, že jde o tzv. cesi fiduciární“, neboť „rozhodující je pouze a toliko to, zda došlo ke změně subjektu, tedy v daném případě věřitele“; rovněž v případě tzv. fiduciární cese vstupuje do vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem třetí osoba a „v důsledku toho došlo k narušení specifické povahy pracovněprávního vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem“. Odvolací soud uzavřel, že v projednávané věci „jde o postoupení pohledávky ve smyslu ustanovení § 524 obč. zák.“, které ustanovení § 4a odst.1 zák. práce zakazuje, a že proto žalobce nemůže být věřitelem vymáhané pohledávky.

Proti tomuto rozsudku odvolacího soudu podal žalobce dovolání. Namítá, že smlouva o tzv. fiduciární cesi „nezakládá přechod pohledávky z majetku postupitele do majetku postupníka, ale pouze opravňuje postupníka ke krokům směřujícím k inkasu pohledávky“, a že tuto smlouvu je třeba „posuzovat podle její skutečné povahy (§ 41a obč. zák.)“. Smlouva, kterou žalobce uzavřel s V. M. dne 11. 6. 2012, není smlouvou o postoupení pohledávky ve smyslu ustanovení § 524 obč. zák. „ani ve formálním slova smyslu“; protože „podstatou“ smlouvy bylo „ujednání o tom, že žalobce se zavazuje pro pana M. vymoci na žalovaném dlužnou pohledávku, tj. vykonat určitou věc, za což pak žalobci na předpokladu splnění úkolu náleží odměna určená smlouvou“, má smlouva ze dne 11. 6. 2012 „zejména znaky smlouvy příkazní“, a není proto možné na daný případ aplikovat ustanovení § 4a zák. práce. Žalobce současně odmítá argument soudů o tom, že smlouvou ze dne 11. 6. 2012 by došlo „ke vstupu třetí osoby do vztahu zaměstnance a zaměstnavatele“, neboť „touto logikou by bylo vyloučeno i přímé zastoupení zaměstnance např. advokátem při uplatnění pohledávky u soudu“, poukazuje na „důvodovou zprávu k novele zákoníku práce“, podle níž byla ustanovením § 4a zák. práce „sledována snaha zvýšit ochranu zaměstnance v pracovněprávních vztazích jakožto slabší strany“, a dovozuje, že soudy použily ustanovení § 4a zákoníku práce „zcela nelogicky na ochranu zaměstnavatele, čímž postupovaly proti smyslu zákona a proti jeho teleologickému výkladu“. Žalobce navrhl, aby dovolací soud zrušil rozsudky soudů obou stupňů a aby věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení.

N e j v y š š í s o u d dovolání zamítl.

Z o d ů v o d n ě n í :

Nejvyšší soud jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) projednal dovolání žalobce podle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů účinných do 31. 12. 2013, neboť napadený rozsudek odvolacího soudu byl vydán v občanském soudním řízení zahájeném v době přede dnem 1. 1. 2014 (srov. čl. II bodu 2 zákona č. 293/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony). Po zjištění, že dovolání proti pravomocnému rozsudku odvolacího soudu bylo podáno oprávněnou osobou (účastníkem řízení) ve lhůtě uvedené v ustanovení § 240 odst. 1 o. s. ř., se nejprve zabýval otázkou přípustnosti dovolání.

Dovoláním lze napadnout pravomocná rozhodnutí odvolacího soudu, pokud to zákon připouští (§ 236 odst. 1 o. s. ř.).

Není-li stanoveno jinak, je dovolání přípustné proti každému rozhodnutí odvolacího soudu, kterým se odvolací řízení končí, jestliže napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu nebo která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo je dovolacím soudem rozhodována rozdílně anebo má-li být dovolacím soudem vyřešená právní otázka posouzena jinak (§ 237 o. s. ř.).

V projednávané věci bylo pro rozhodnutí soudů významné (mimo jiné) vyřešení právní otázky, zda a za jakých předpokladů lze postoupit pohledávku z pracovněprávních vztahů, popřípadě zda a za jakých předpokladů se může domáhat splnění dluhu z pracovněprávních vztahů někdo jiný než smluvní strana základních pracovněprávních vztahů. Vzhledem k tomu, že tato právní otázka hmotného práva dosud nebyla v rozhodování dovolacího soudu vyřešena, dospěl Nejvyšší soud k závěru, že dovolání žalobce je přípustné podle ustanovení § 237 o. s. ř.

Po přezkoumání rozsudku odvolacího soudu ve smyslu ustanovení § 242 o. s. ř., které provedl bez jednání (§ 243a odst. 1, věta první, o. s. ř.), Nejvyšší soud dospěl k závěru, že dovolání není opodstatněné.

Projednávanou věc je třeba i v současné době posuzovat podle zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, ve znění zákonů č. 585/2006 Sb., č. 181/2007 Sb., č. 261/2007 Sb., č. 296/2007 Sb. a č. 362/2007 Sb., nálezu Ústavního soudu č. 116/2008 Sb. a zákonů č. 121/2008 Sb., č. 126/2008 Sb., č. 294/2008 Sb., č. 305/2008 Sb., č. 306/2008 Sb., č. 382/2008 Sb., č. 286/2009 Sb., č. 320/2009 Sb., č. 326/2009 Sb., č. 347/2010 Sb., č. 427/2010 Sb., č. 73/2011 Sb., č. 180/2011 Sb., č. 185/2011 Sb., č. 341/2011 Sb., č. 364/2011 Sb., č. 365/2011 Sb., č. 367/2011 Sb., č. 375/2011 Sb., č. 429/2011 Sb. a č. 466/2011 Sb., tedy podle zákoníku práce ve znění účinném do 30. 6. 2012 a subsidiárně též podle zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění zákonů č. 58/1969 Sb., č. 131/1982 Sb., č. 94/1988 Sb., č. 188/1988 Sb., č. 87/1990 Sb., č. 105/1990 Sb., č. 116/1990 Sb., č. 87/1991 Sb., č. 509/1991 Sb., č. 264/1992 Sb., č. 267/1994 Sb., č. 104/1995 Sb., č. 118/1995 Sb., č. 89/1996 Sb., č. 94/1996 Sb., č. 227/1997 Sb., č. 91/1998 Sb., č. 165/1998 Sb., č. 159/1999 Sb., č. 363/1999 Sb., č. 27/2000 Sb., č. 103/2000 Sb., č. 227/2000 Sb., č. 367/2000 Sb., č. 229/2001 Sb., č. 317/2001 Sb., č. 501/2001 Sb., č. 125/2002 Sb., č. 135/2002 Sb., č. 136/2002 Sb. a č. 320/2002 Sb., nálezu Ústavního soudu č. 476/2002 Sb., zákonů č. 88/2003 Sb., č. 37/2004 Sb., č. 47/2004 Sb., č. 480/2004 Sb. a č. 554/2004 Sb., nálezu Ústavního soudu č. 278/2004 Sb. a zákonů č. 359/2005 Sb., č. 56/2006 Sb., č. 57/2006 Sb., č. 107/2006 Sb., č. 115/2006 Sb., č. 160/2006 Sb., č. 264/2006 Sb., č. 315/2006 Sb., č. 443/2006 Sb., č. 296/2007 Sb., č. 230/2008 Sb., č. 306/2008 Sb., č. 384/2008 Sb., č. 215/2009 Sb., č. 227/2009 Sb., č. 285/2009 Sb., č. 155/2010 Sb., č. 28/2011 Sb., č. 132/2011 Sb., č. 139/2011 Sb. a č. 420/2011 Sb., tedy podle občanského zákoníku ve znění účinném do 13. 6. 2012.

Pracovněprávní vztahy se řídí zákoníkem práce; nelze-li použít zákoník práce, řídí se občanským zákoníkem, a to vždy v souladu se základními zásadami pracovněprávních vztahů (srov. § 4 zák. práce). Pro pracovněprávní vztahy se nepoužijí ustanovení občanského zákoníku o postoupení pohledávky (srov. § 4a odst. 1 zák. práce). Práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích mohou být upravena odchylně od zákoníku práce, jestliže to zákoník práce výslovně nezakazuje nebo z povahy jeho ustanovení nevyplývá, že se od něj není možné odchýlit (srov. § 4b odst. 1, větu první, zák. práce); totéž platí, jde-li o odchýlení od ustanovení občanského zákoníku, kterými se řídí pracovněprávní vztahy v rozsahu a způsobem vyplývajícím z ustanovení § 4 zák. práce.

Pracovněprávní vztahy se – jak vyplývá z výše uvedeného řídí občanským zákoníkem na základě principu subsidiarity, tedy jen tehdy, nelze-li použít zákoník práce, a pouze takovým způsobem, aby

to bylo v souladu se základními zásadami pracovněprávních vztahů. V pracovněprávních vztazích lze uzavřít nejen smlouvu (dohodu) zákonem pojmenovanou; se subsidiárního užití ustanovení § 51 obč. zák. je nepochybné, že smluvní strany základních pracovněprávních vztahů mohou uzavřít i takovou smlouvu (dohodu), která není zvláště upravena, smlouva (dohoda) však nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Věřitel (jako postupitel) může svou pohledávku i bez souhlasu dlužníka postoupit písemnou smlouvou jinému (postupníku) (srov. § 524 odst. 1 obč. zák.); s postoupenou pohledávkou přechází na postupníka i její příslušenství a všechna práva s ní spojená (srov. § 524 odst. 2 obč. zák.). Na žádost postupníka může postupitel vymáhat postoupený nárok sám svým jménem na účet postupníka (srov. § 530 odst. 1, větu první, obč. zák.). Postoupením pohledávky (cesí) dochází ke změně v osobě věřitele; na místo postupitele se stává věřitelem dlužníka (v oblasti hmotného práva) postupník, který může nabytou pohledávku (za podmínek stanovených v zákoně) vymáhat buď sám, nebo může požádat postupitele, aby pohledávku vymáhal svým jménem na jeho účet, popřípadě ji dále postoupit jinému.

Postoupení pohledávky se v pracovněprávních vztazích – jak je nepochybné již ze znění ustanovení § 4a odst. 1 zák. práce – nepoužije. Znamená to (mimo jiné), že v pracovněprávních vztazích nemůže dojít ke změně v osobě věřitele na základě smlouvy (dohody), a to nejen tehdy, je-li věřitelem zaměstnavatel, ale ani v případě, že jde o pohledávku zaměstnance. Smluvní strana základních pracovněprávních vztahů se (jako věřitel) může změnit jen na základě právní úpravy (obsažené v zákoníku práce, popřípadě ve zvláštních právních předpisech) o přechodu práv a povinností z pracovněprávních vztahů nebo (za podmínek stanovených v zákoně) v důsledku smrti zaměstnance a smrti zaměstnavatele, který je fyzickou osobou.

Od postoupení pohledávky (cese), které je upraveno v občanském zákoníku (§ 524 až 530 obč. zák.), je třeba odlišovat postoupení pohledávky na věrnou ruku (tzv. fiduciární cesi, označovanou též jako tzv. inkasocesi). Při fiduciárním postoupení pohledávky se pohledávka – na rozdíl od cese – převádí do majetku postupníka „jen formálně“, neboť není jejím smyslem (účelem), aby se postupník stal „novým hmotněprávním“ věřitelem dlužníka, ale aby „postoupenou pohledávku“ vymohl vlastním jménem ve prospěch postupitele a aby to, co vymohl, předal (po srážce sjednané odměny) postupiteli. Při tzv. fiduciární cesi nejde o skutečný postup podle ustanovení § 524 až 530 obč. zák.; postupník totiž nemá vážnou vůli nabýt postupitelovu pohledávku do svého majetku, ale získat odměnu za to, že pohledávku po dlužníku vymůže a získaný výtěžek předá postupiteli. Postoupení pohledávky se při tzv. fiduciární cesi tedy jen předstírá (simuluje) se záměrem, aby se postupník mohl (vůči dlužníku) prezentovat hmotněprávním titulem, který ho opravňuje k vymáhání pohledávky vlastním jménem, a aby (vůči dlužníku) současně zůstalo zastřeno (disimulováno), že postupníku ve skutečnosti jde jen o získání odměny za vymožení pohledávky ve prospěch postupitele.

Postoupení pohledávky na věrnou ruku (tzv. fiduciární cese), i když bývá zejména v oblasti „finančních služeb“ hojně využíváno, není zákonem zvláště upraveno. Někdy se dovozuje, že jeho skutečnou podstatou je nepřímé zastoupení postupitele (věřitele vymáhané pohledávky) a že je proto třeba smlouvu posoudit podle ustanovení § 41a odst.1 obč. zák. o konverzi právního úkonu. Povaha tzv. fiduciární cese je ovšem složitější; není pro ni příznačné jen nepřímé zastoupení věřitele vymáhané pohledávky, ale především to, že postupník při vymáhání pohledávky postupuje vůči dlužníku stejně, jako kdyby vskutku byl hmotněprávním věřitelem a jako kdyby o vymožené plnění chtěl rozmnožit svůj majetek, a že dlužníku má být a zůstat (často z čistě subjektivních důvodů) skutečná povaha vztahu (poskytnutí „finanční služby“ za úplatu) skryta (utajena). Smlouvu o tzv. fiduciární cesi je třeba podle názoru dovolacího soudu považovat za nepojmenovaný kontrakt ve smyslu ustanovení § 51 obč. zák. a za platný právní úkon, ledaže by odporovala obsahu nebo účelu zákona.

V pracovněprávních vztazích se ovšem tzv. fiduciární cese nepoužije. Ke změně věřitele, jímž je zaměstnavatel, může dojít jen na základě právní úpravy o přechodu práv a povinností z pracovněprávních vztahů (obsažené v zákoníku práce, popřípadě ve zvláštních právních předpisech) nebo (za podmínek stanovených v zákoně) v důsledku smrti zaměstnavatele, který je fyzickou osobou. Změna věřitele, jímž je zaměstnanec, může nastat (za podmínek stanovených v zákoně) jen v důsledku jeho smrti. Není-li proto změna v osobě věřitele v pracovněprávních vztazích zákonem výslovně zakázána, je třeba zákaz dovodit – i kdyby měla být jen „formální“ – ze základních zásad pracovněprávních vztahů, které jsou příkladmo vyjmenovány v ustanovení § 1a zák. práce.

Ve prospěch opačného názoru nelze důvodně argumentovat tím, že by vymáhání pracovněprávních pohledávek zaměstnance prostřednictvím tzv. fiduciární cese představovalo jen „nepřímé zastoupení“ zaměstnance a „ochranu zaměstnance jakožto slabší strany“. Kromě toho, že zaměstnanec v takovém případě neobdrží plnění ze své pohledávky v plné výši (z vymoženého plnění si postupitel ponechává sjednanou úplatu), je třeba vzít v úvahu povahu tzv. fiduciární cese, která navenek vystupuje jako postoupení pohledávky provedené podle ustanovení § 524 a násl. obč. zák., jakož i to, že vstup třetí osoby do vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, jejichž obsahem je výkon závislé práce (§ 2 zák. práce), pro který jsou charakteristické povinnosti uvedené zejména v § 38 a v § 301 až 304 zák. práce, nutně musí (negativně) ovlivnit řádný výkon práce zaměstnancem v souladu s oprávněnými zájmy zaměstnavatele; zakazuje-li se výslovně (v ustanovení § 4a odst. 1 zák. práce) v pracovněprávních vztazích provést postoupení pohledávky ve smyslu ustanovení § 524 až 530 obč. zák., tím spíše musí být v oblasti pracovněprávních vztahů zakázána tzv. fiduciární cese.

Z uvedeného vyplývá, že odvolací soud sice chybně dovodil, že smlouvou sjednanou žalobcem s V. M. dne 11. 6. 2012 došlo k postoupení pohledávky ve smyslu ustanovení § 524 obč. zák., avšak správně ve věci uzavřel, že žalobce není oprávněn na základě této smlouvy vymáhat po žalovaném pohledávku V. M., která mu proti žalovanému vznikla (měla vzniknout) z důvodu cestovních náhrad. Protože rozsudek odvolacího soudu ve věci samé je z hlediska uplatněných dovolacích důvodů správný a protože nebylo zjištěno, že by byl postižen některou z vad uvedených v ustanovení § 229 odst. 1 o. s. ř., § 229 odst. 2 písm. a) a b) o. s. ř. nebo v § 229 odst. 3 o. s. ř. anebo jinou vadou, která by mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, Nejvyšší soud dovolání žalobce podle ustanovení § 243d písm. a) o. s. ř. zamítl.